

Саша Д. Кнежевић
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

УДК 821.163.41.09-31 Капор В.
821.163.41.09-31 Селимовић М.
DOI 10.46793/Uzdanica21.1.155K
Научна критика
Примљен: 10. новембар 2023.
Прихваћен: 8. децембар 2023.

НАШЕ ЈЕ ВРЕМЕ ИСТЕКЛО

Неријетко нам се дешава да у пређи два, наизглед, диспаратна романа осјетимо фибре које их доводе у неку потајну органску везу. У нашем случају органска веза се огледа у чињеници да је роман *Небо, иако дубоко* добитник награде „Меша Селимовић”. Многобројни жири је можда нехотично, а прије ће бити подсвјесно, спојио аутора романа *Дервизи и смрт* и Весну Капор у симбиотичну везу чију ћемо природу настојати показати кроз само један кључни везивни појам, *време/вријеме*.

„Говорићу о времену”¹ (5), упозорава нас Весна Капор већ у првој реченици свог романа, укључивши већ у слѣдећој у своју причу и сат, ту чудесну справу која гута вријеме и нас у њему: „Сатови откуцавају. Непрестано. Часови сипе” (5). У роману се помињу три сата: *мој, твој и њихови сати*. Када се запита колико још има времена, ауторка је свјесна да „Пешчани сат, сипи” (6), након што нас је упозорила „У живом смо песку” (5). Људска мука је у томе што нисмо тек зрна пијеска да можемо потонути у тој клеписидри која се може просто окренути главачке и тако изокренути временски ток, јер „Време је енигма” (21).

Цитат из *Курана*, уједно и литерарна многозначна загонетка, изречена у име милостивог и јединог Алаха, којом свој роман започиње Меша Селимовић, завршава се мишљу: „Позивам за свједока вријеме, почетак и свршетак свега – да је сваки човјек увијек на губитку”² (9). Јасно је да као хришћанка ауторка романа *Небо, иако дубоко* није могла изрећи, нити цитирати овакву или сличну мисао. Она то оставља на мисао, на милост и немилост читаоцу, она времену не дефинише вриједност, прецизиравши „време је немерљива категорија, за мене” (58). Отуда ауторка и не може оптужити

¹ Сви цитати из романа *Небо, иако дубоко* преузети су према издању: Српска књижевна задруга, Београд, 2021.

² Сви цитати из романа *Дервизи и смрт* преузети су према издању: Библиотека Новости, Београд, 2004.

вријеме за несрећу којој свједочи, вријеме које „цури” (38), које је „истекло” (42), које се на очи њених јунака „крати” (37).

Иако принципијелно немјерљиво, оно јесте самјерљиво прошлошћу, садашњошћу и будућношћу. Без обзира колико мучна била њена тужна поезма, она времену никада не приписује дефетистичку интенцију какву можемо пронаћи у другом роману: „Вуче се старо туђе вријеме за нама, као да је постојало само вријеме које је прошло, па и ово вријеме је само вријеме које ће проћи” (35). Код Весне Капор прошлост се не везује за „Беспочетно дубоко време” (38), оно је синхронично времену приповиједања, оно је „изломљено” (44) и „глуво” (17), оно може да се „згусне” (40) у неумитном приближавању трену у коме „Нико нема времена” (6), при чему *Нико* нису само јунаци књиге, него и њени читаоци: „Немам више времена, а немате га ни ви” (6).

Питањем „Како сам могла знати да време истиче?” (12) Весна Капор јасно указује на људску безобзирност према неминовности старења свега, па и времена. У њеном роману највећи непријатељ човјека је пролазност времена, док је у *Дервишу* највећи проблем његово трајање, отуда у том роману можемо наићи на реченице: „Узалуд ходам сокацима, трошим вријеме што се не да потрошити” (75), или „Вријеме је до сад било море што се полако гиба међу великим обалама трајања” (319). Једино чекање у њеном роману је оно на вријеме за полазак у болницу. Болница, неминовно, упућује на смрт, „*Ту реч, смрт, мислим, никад нисмо превалиле преко усана. Подразумевајућа је, сипрашна је, боли, семе...*” (78), ријеч која се у различитим облицима чешће помиње у предговору него ли у самом роману и десет пута рјеђе него ли код Селимовића.

У његовом је роману смрт повод за својеврсне цојсовске епифаније: „Као што прсне љуска јајета кад се пиле потпуно развије, тако дође вријеме да се раставе душа и тијело. Смрт је нужност у неизбјежности преласка у други свијет, у коме човјек достиже свој пуни успон” (17). Она просто није тако страшна или је бар представљена као лажно религиозна утјешна награда за страдање на овом свијету или фатум од кога још нико није побјегао. „Нека вријеме траје без мене, нека посвршава што хоће, само. Вријеме тече, вријеме свршава све, без мене. Не могу га ни зауставити ни пожурити. Вријеме капље, као ова киша, кап по кап. Склонио сам се под стреху трошне махалске цамије, уза зид” (400). Страшна је та мисао да је човјек притјеран уза зид. Макар он био цамијски, макар религија нудила утјеху, свака стреха под коју се сакријемо од капи времена је трошна и немоћна да нас заштити. Наиме, код Селимовића осим пендил сата на зиду и сахат-куле појављује се и један митски мјерач, илити крадљивац времена: „Сједим на кољенима, слушавам. У тишини собе, негдје из зида, из стропа, из невидљивог простора куца кудрет-сат, незауостављив ход судбине” (404). У *Рјечнику турских и мање познатих ријечи* на крају романа појам „кудрет-сат” се појашњава

као „невидљиви сат који куцањем предсказује неки догађај” (410). Овим нам постаје јасно да вријеме у роману *Дервиш и смрт* свакако посједује знатно дубља езотеријска значења и да се баш на тој равни појмовно везује са романом *Небо, иако дубоко*.

Ако у највећем дијелу два романа вријеме и пролазност функционишу крајње дихотомно, од „Све се продужава на трајање, безлично и огромно, поспано тромо и свечано равнодушно” (112) у *Дервишу*, до „Како сам могла знати, да време истиче?” (12) у *Небу*, на самом крају Селимовићевог дјела Хасану се вријеме отима као Тариним родитељима: „Први пијетлови! Пакосни трубачи, подстичу вријеме, мамузају га да се не успава, пожурују несреће, дижу их са њихових легала, да нас сачекају, накостијешене. Умукните, пијетлови, стани вријеме!” (404). Пијетлови нису тек пакосни, него и паклени трубачи, хтонске животиње које најављују смрт и несрећу једнако као и кудрет-сат, несрећу која се не може спријечити и која је неминовна.

Посебан, али не и засебан значењски слој времену у ова два романа даје чињеница да се сукус дешавања везује за велике празнике. Друга глава Селимовићевог романа започиње реченицом: „Све је почело да се заплиће прије два мјесеца и три дана, рачунаћу вријеме, изгледа, од те ђурђевске ноћи, јер је ово моје вријеме, једино које ме се тиче” (15). Поштујући Елијадеово схватање, по коме је захваљујући самој својој природној повратности *свешто Време* заправо првобитно *мишско Време* чија је најважнија ознака да заправо *не тиче*, темпорално лоцирање почетка несретних догађаја, односно нарушавања почетне хармоније, на „пред сумрак, уочи Ђурђева”, свему што слиједи даје друкчије значење. Код Весне Капор клупко почиње да се одмотава „последњег дана у години” (15), у дану који нас више него иједан други подсећа на исконску цикличност временског тока, а који код православних Срба има поливалентну симболику. Наиме, та Нова година нас неумитно подсећа на то да више нисмо они који јесмо, односно да смо се прихватањем другог или туђег мјерења времена помало изгубили у његовој непролазности.

Отуда реченица: „И ето, као да нам је неко поклатио само још то време, тих четрнаест дана, између два календара, две Нове године” (17) постаје на симболичкој равни пресудна за разумијевање времена у овом дјелу. Осим што је то вријеме посве неспорно *свешто*, што је прворазредно код православних Срба обиљежено Божићем, оно је у обредном смислу, од коледарских пјесама до свих ритуала везаних како за божићне празнике тако и за Мали Божић, по свему обиљежено симболиком бесконачног занављања и понављања. Отуда, у митској равни, тих четрнаест дана не представљају вријеме у његовом линеарном току, него у вјечном трајању, односно може се сматрати да то вријеме у крајњем значењу и не постоји у профаном облику. Овим се фикција са нивоа садржаја преусмјерава у временску раван чиме се егзистенцијална димензија човјека у времену потпуно поништава.

Када нам Весна Капор призна: „Коначно, ето, говорим о недостајању времена” (6), она вријеме идентификује са Таром, Тара јесте једнако вријеме. Вријеме са Таром и вријеме без Таре и у наговјештају вријеме прије Таре, јер: „Време без тебе не значи ништа, време сећања на тебе значи све” (70). Вријеме радње романа је једино које је читаоцу важно, једино које доживљава и преживљава. За јунаке може постојати и „друго вријеме” (197) како га назива Меша Селимовић, оно које је од значаја само јунацима романа, јер их недвојбено детерминише онаквим каквим долазе пред читаоца. „Знам и дјевојку, шеснаест јој је година, видим је преко толиког бескрајног времена, као да су вијекови прошли, а ништа заборавио нисам, сићушне златне маље око насмијаних усана, стас за обруч двију шака, мирис на милодух, нешчилио кроз дуге године. Кога то дјевојка зове кроз вријеме? Нисам могао да се одазовем, нисам могао да се вратим” (108).

Књижевне награде ријетко спајају два аутора и два дјела на начин да се у награђеном препозна одзив дјелу писца по коме је награда именована. У случају Меше Селимовића и Весне Капор десио се инцидент, риједак и важан за све за које још има времена.